

Arbeidsmiljøkriminalitet – utviklingstrekk i rettspraksis og straffutmåling sett på bakgrunn av avgjørelsen i Rt 2001 side 110

Førstestatsadvokat Rune B. Hansen, ØKOKRIM

Rune B. Hansen er førstestatsadvokat ved ØKOKRIM. Han er cand. mag. i samfunnsvitenskap fra 1982 og cand. jur. fra 1985. Han var konsulent i Garantistitutet for Eksporkreditt i 1985-1986, politiadjutant ved Asker og Bærum politidistrikt 1986-1989 og dommerfullmektig ved Nord-Troms herredsrett 1989-1990. Fra 1990 har han vært politispektør ved Troms og Nord-Jarlsberg politidistrikter og assisterende sysselmann på Svalbard.

1. Innledning

Miljøkriminalitet hører som fagområde til den spesielle strafferett og inndeles tradisjonelt i fauna- og annen naturkriminalitet, forurensnings- og kulturminnekriminalitet. Denne tredelingen er også lagt til grunn i generalklausulen om miljøkriminalitet i straffelovens § 152 b; bestemmelsen som rammer særlig alvorlige brudd på reglene til vern av det ytre miljø. I norsk rett anses også krenkelser av det indre miljø – arbeidsmiljøet – som en egen form for miljøkriminalitet. Overtredelser av arbeidslivets sikkerhetsbestemmelser resulterer årlig i store menneskelige lidelser i tillegg til samfunnsøkonomiske omkostninger i hundremillionersklassen. Hvert år omkommer om lag 60 personer i arbeidsrelaterte ulykker og nærmere 20 000 blir skadet; og dette gjelder vel å merke bare i det landbaserte yrkesliv.

Arbeidsmiljøloven av 04. 02. 1977 nr 4 (AML) er det sentrale regelverket til sikring av et forsvarlig arbeidsmiljø, og lovens fremste siktemål er i følge § 1 å verne de ansatte mot ulykker og yrkesrelaterte sykdommer. Det er neppe tvil om at de fleste arbeidsulykker ikke er egnet for å bli møtt med straffereaksjon i det, andre forebyggende tiltak enn straffeforfølgning vil være mer hensiktsmessig, bl a informasjon, opplæring og ulike motiverende tiltak. Arbeidstilsynet har i AML kap XII hjemmel til å gi pålegg og ilagge tvangsmulkt hvis frist for gjennomføring av pålegg oversettes. For de mer alvorlige forhold er det imidlertid påtalemyndighetens klare oppfatning at straff har en viktig funksjon. Straff bør først og fremst ha betydning der et forhold kan resultere i skade eller fare for skade, eller det dreier seg om gjentatt klanderverdig adferd. Straff på arbeidsmiljøområdet begrunnes først og fremst i behovet for allmennprevensjon; straffen skal virke avskrekkende overfor andre bedrifter eller arbeidstakere slik at fristelsen til å slurve med sikkerheten blir redusert. I tillegg har straffen andre funksjoner, f eks vil bruk av straff illustrere hvor viktig det offentlige ser på vern av menneskers liv og helse og arbeidstakernes rett til et trygt og sikkert arbeidsmiljø.

I Rt 2001 side 110 har Høyesterett for første gang reagert med ubetinget fengselsstraff for overtredelse av arbeidsmiljøloven.¹ En

1 Sunnmøre herredsrett dømte en 54 år gammel mann ved dom av 18.02. 1999 til en straff av 45 dagers fengsel hvorav 15 dager ubetinget for to overtredelser av arbeidsmiljøloven, forskift om høytrykkspyling med alvorlige skader på arbeidstakere som resultat. Dette var inntil Rt 2001 side 110 den eneste dom der det var ilagt ubetinget fengselsstraff for overtredelse av AML.

disponent og daglig leder ble idømt 60 dagers fengsel for flere for-
sømmelser i forbindelse med bedriftens bruk av en kran, og det
endte med dødsulykke. Avgjørelsen fortjener nærmere omtale,
samtidig som det er naturlig å stanse opp og foreta et streiftog
gjennom de siste tyve års straffereaksjoner mot arbeidsmiljøkri-
minalitet. Det er dessverre grunn til å frykte at den stadige økende
konkurransen og kampen om lønnsomhet en ser i mange bransje
fortsatt vil gjøre etterforskning og straff på arbeidsmiljøområde
svært aktuelt. Politiet etterforsker i dag ca. 1000 overtredelser av
AML hvert år; et antall som har vært forholdsvis konstant den
senere tid. Etterforskning gjøres som regel på bakgrunn av
anmeldelse fra Arbeidstilsynet selv om overtredelser av AML er
underlagt offentlig påtale.

Etter en kort gjennomgang av de mest sentrale straffebestem-
melser i AML og en redegjørelse om politi- og påtalemyndighets
arbeid, vil jeg gjennomgå noen sentrale rettsavgjørelser og på
bakgrunn av Rt 2001 side 110 søke å trekke noen linjer fremover.

2. Arbeidsmiljølovens straffebestemmelser²

Arbeidervernloven av 1956 ga bare mulighet for bøtstraff ved
overtredelse. AML ble satt i kraft 01. 07. 1977 og lovens § 85
første ledd fastsetter en strafferamme på bøter eller fengsel inntil
tre måneder for innehaver av virksomhet, arbeidsgiver eller den
som i arbeidsgivers sted leder virksomheten. Etter bestemmelsens
annet ledd kan fengsel inntil to år anvendes under særlig skjer-
pende omstendigheter. Det er på det rene at avgjørelsen om det
foreligger slike omstendigheter skal foretas etter en konkret hel-
hetsvurdering³, men loven ramser opp en del forhold det særlig
skal legges vekt på ved subsumsjonen; hvorvidt overtredelsen har
eller kunne ha medført alvorlig fare for liv eller helse, om den er
foretatt eller fortsatt tross pålegg eller henstilling fra offentlig myn-
dighet, vedtak av arbeidsmiljøutvalget, eller fortsatt tross krav eller
henstilling fra verneombud eller verne- og helsepersonale.

Bestemmelsens tredje ledd innfører en særlig streng aktsom-
hetsnorm hvis overtredelsen har eller kunne ha medført alvorlig
fare for liv eller helse. I så fall kan innehaver av virksomhet,
arbeidsgiver eller den som i arbeidsgivers sted leder virksomhe-
ten, straffes med mindre vedkommende i en hver henseende har
opptrådt fullt forsvarlig med hensyn til sine plikter etter loven.

I forarbeidene til arbeidsmiljøloven fremkommer at den viktig-
ste årsaken til departementets forslag om å skjerpe straffebestem-
melsene, var at det ble ansett nødvendig å innskjerpe bedriftsle-
delsens ansvar for lovens gjennomføring og fremtvinge en aktiv
holdning til arbeidsmiljøproblemene.⁴ Videre ble det lagt til grunn

2 Straffebestemmelsene i AML er behandlet i Per Arne Larsen: *Arbeidsmiljø-
loven*, 2. utgave, Oslo 2001 side 42-58 og Friberg, Fougner og Holo,
Arbeidsmiljøloven med kommentarer, 7 utgave, Oslo 1999 side 609-628.

3 Jf Rt 2001 side 110, på side 112.

4 Ot.prp. nr 3 (1975-79) side 89

at adgangen til å kombinere fengsels- og bøtStraff ville gi mulighet for å finne en mer hensiktsmessig og nyansert reaksjon for hvert enkelt tilfelle. Det ble imidlertid fremholdt som utgangspunkt at fengselsstraff ble reservert for de overtredelser der den utviste skyld var markert. Det uttales at bøtStraffen bør være den normale reaksjonsform, men fengselsstraff bør ilegges ved grovere overtredelser.⁵

Den særskilte aktsomhetsregel i § 85 tredje ledd som medfører et meget strengt ansvar i de tilfeller hvor en overtredelse har eller kunne ha medført alvorlig fare for liv eller helse, innebærer at en handling som en i alminnelighet vil vike tilbake for å stemple som strafferettslig uaktsom likevel vil kunne rammes hvis den ikke kan karakteriseres som fullt forsvarlig. Regelen gjør det klart at hvert enkelt relevant element i handlingsforløpet må være fullt forsvarlig.

Straffebestemmelsene som omhandler ansvar for arbeidstakere (AML § 86), ansvar for foreldre og foresatte (AML § 88) og ansvar for å hindre offentlig myndighet (AML § 89) går jeg ikke nærmere inn på i denne artikkelen. Lovens § 87 inneholdt tidligere en bestemmelse om ansvar for juridisk person. Slikt ansvar er meget praktisk i saker om overtredelse av arbeidsmiljølovgivningen. Bestemmelsen ble imidlertid opphevet i 1991 og erstattet av bestemmelsene i straffelovens kapittel 3 a om straffansvar for foretak ved lov av 20. 07. 1991 nr 66.⁶ Foretaksansvaret etter norsk rett rekker svært langt og rammer de såkalte anonyme og/eller kumulative feil foretatt av noen som har handlet på vegne av et foretak. Som utgangspunkt er det tilstrekkelig at det foreligger en objektiv lovovertrredelse. Forarbeidene forutsetter imidlertid at foretaket ikke kan straffes for feil som skyldes hendelig uhell eller force majeure-tilfelle. Straff i slike tilfeller vil ikke ha noen fornuftig hensikt.⁷ Derimot er foretaket ansvarlig hvis det hadde unngått feilen ved bedre kontroll- og sikkerhetsrutiner. Ved grove brudd på arbeidsmiljøloven vil det ofte være grunnlag for å straffe både foretaket og enkeltpersoner. Avgjørelsen i Rt 2001 side 110 gjelder personlig ansvar, men selskapet var tidligere bøtelagt med kr 300 000 ved rettskraftig dom fra herredsretten.

3. Politiets og påtalemyndighetens oppfølging av arbeidsmiljøkriminalitet

Ganske snart etter at AML trådte i kraft innskjerpet riksadvokaten i rundskriv av 22.04.1980 betydningen av at det ble reagert strafferettslig ved alvorlige overtredelser uansett om lovbruddene var begått ved aktiv handling eller ved unnlattelse. Videre ble det gitt

5 Ot.prp. nr 3 (1975-1976) side 121

6 Foretaksansvaret er behandlet bl a i Johs Andenæs: *Alminnelig strafferett*, Oslo 1997 side 253-262 og Anders Bratholm og Magnus Matningsdal (red): *Straffeloven med kommentarer*, bind 2, Oslo 1997, side 910 - 930. En eldre, utførlig fremstilling er Magnus Matningsdal og Gudrun Schneider: *Juridiske personers straffeansvar*, *Jussens Venner* 1989 side 49-104.

7 Ot.prp. nr. 27 (1990-91) side 17 første spalte.

en ny instruks om at det måtte reageres selv om ingen ulykke var inntruffet eller noen skadevirkning var påvist, når etterforskningen avdekket alvorlige forhold med hensyn til tilsidesetting av sikkerhetskrav. Mot slutten av 80-årene ble alvorlig miljøkriminalitet – herunder arbeidsmiljøkriminalitet – tatt inn blant de kriminalitetsformer riksadvokaten prioriterer etter sin art.

Det viste seg imidlertid utover i 80-årene at riksadvokatens direktiver ikke hadde den ønskede effekt. Etterforskningen gikk gjennomgående langsomt og de utmålte straffereaksjoner var lave. På denne bakgrunn nedsatte Justisdepartementet en arbeidsgruppe som i samarbeid med Direktoratet for arbeidstilsynet skulle legge frem forslag til tiltak til styrking av innsatsen mot arbeidsmiljøkriminalitet. Arbeidsgruppens innstilling ble lagt frem i april 1994 og konklusjonen var bl a at straffbare overtredelser av AML syntes gjennomgående svakt prioritert så vel i politiet som i arbeidstilsynet. Politiet er til en hver tid undergitt sterkt press og må prioritere en mengde ulike sakstyper; at arbeidsmiljø saker fra tid til annen vil lide under manglende prioritering var neppe egnet til å overraske. Noe mer forbausende var det at heller ikke Arbeidstilsynet som kontrollorgan synes å ha prioritert å samarbeide med politiet om de mer alvorlige sakene. En hovedårsak til dette var antagelig etatens negative erfaring med politiets behandling av sakene; svak etterforskning, lang saksbehandlingstid, lave straffereaksjoner, samt sjeldent tilbakemelding om sakenes utfall. Det er dessuten verdt å merke seg at Anders Huitfeldt i en spesialfagsoppgave til juridisk embetseksamen hevder at Arbeidstilsynet har prioritert rådgivningsrollen for sterkt i forhold til rollen som en tilsynsetat som setter makt bak pålegg og krav til virksomhetene.⁸ En slik holdning vil naturlig medføre at samarbeid med politiet kan komme i bakgrunnen.

Som en direkte følge av arbeidsgruppens rapport sendte riksadvokaten ut et nytt rundskriv (R 94/115) i juni 1996. Her ble det understreket at alvorlig arbeidsmiljøkriminalitet er en prioritert sakskategori som skal etterforskes med særlig grundighet og høyt tempo. Riksadvokaten understreket videre betydningen av godt samarbeid med andre offentlige myndigheter, særlig Arbeidstilsynet, og at foretaksstraff etter straffelovens § 48 a burde benyttes i større utstrekning, gjerne samtidig med at personlig ansvar ble gjort gjeldende. Når det gjelder reaksjonsfastsettelsen ble det understreket at straffenivået må være så høyt at det har en betydelig preventiv virkning. Bøtenivået ovenfor foretak, arbeidsgiver og arbeidstakere i ledende posisjoner var for lavt og burde heves.

Det er ingen tvil om at de sterke signaler med krav til raskere behandling og strengere straffenivå har medført resultater. Politiet og Arbeidstilsynets behandling av arbeidsmiljøkriminalitet

8 Anders Huitfeldt: «Rettslige rammer for Arbeidstilsynets virksomhet med særlig henblikk på rådgivningsrollen», spesialfagsoppgave, høsten 2000, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. Direktør Iva Leveraas i Direktoratet for arbeidstilsynet har svart på Huitfeldts kritikk i Økokrims tidsskrift «Miljøkrim» nr 2-3, 2001.

fremstår i dag som forbedret sammenlignet med situasjonen for få år siden, men det er betydelige distriktsvise forskjeller. Statistikk fra STRASAK (politiets register for straffesaker) viser at det fremdeles er et stort forbedringspotensiale. I 2000 tok det i gjennomsnitt 350 dager å påtaleavgjøre de oppklarte arbeidsmiljøsakene, noe som medfører at denne sakskategori har den klart lengste saksbehandlingstiden av alle typer straffesaker. Det ble utstedt 79 forelegg i personskadeulykker i fjor, og saksbehandlingstiden var i gjennomsnitt 484 dager. Det tok i snitt hele 715 dager å utferdige 9 forelegg i ulykker med dødsfølge.

I påtaleinstruksens kap 35 er ØKOKRIM gitt ansvaret for å behandle særlig alvorlige overtredelser av arbeidsmiljøloven samt å yte bistand til andre politidistrikter på området og drive kompetanseutvikling, opplæring og instruksjon.

4. Noen utvalgte rettsavgjørelser

Noe over 30 saker der straffebestemmelsene i AML er overtrådt er behandlet i Høyesterett. Det er av interesse å trekke frem enkelte avgjørelser som kan gi generell veiledning om aktsomhetsvurdering og straffeutmåling.

Rt 1979 side 665 er den første Høyesterettsdommen om straffebestemmelsene i arbeidsmiljøloven av 1977. Saken gjaldt ikke en arbeidsulykke, men det forhold at en disponent ulovhjemlet hadde gjort fradrag i en arbeidstakers lønn. Høyesterett endret reaksjonen fra straffeutmålingens utsettelse etter straffelovens § 52 nr 1, til en bot på kr 3 000. Høyesterett la vekt på at det var av betydning at bestemmelsene i den nye arbeidsmiljøloven ble overholdt og fant at domsutsettelse ikke var hensiktsmessig reaksjon i saken.

Saken referert i *Rt 1982 side 1022* gjaldt en større mekanisk bedrift som i herredsretten ble funnet skyldig i overtredelse av arbeidsmiljølovens bestemmelser om at arbeidet skal tilrettelegges under hensyn til den enkelte arbeiders alder og kyndighet mv, og etter bestemmelsene at det skal sørges for at brann- og eksplosjonsfare forebygges (AML § 14). Bedriften hadde tatt inn to skoleungdommer på 14 og 16 år som ønsket å prøve seg i arbeidslivet. 14 åringen var sysselsatt med avfetting av stålprodukter med ekstraksjonsbensin. Da 14 åringen en dag kom inn for å prate med 16 åringen tente førstnevnte en lighter, det tok fyr og 14 åringen døde av brannskadene. Herredsrettens flertall - meddommerne - fant imidlertid at det ikke var nødvendig å reagere med foretaksstraff etter den daværende foretaksstraffebestemmelse i AML § 87, på samme måte som någjeldende strl § 48 a gav AML § 87 en fakultativ adgang til å unnlate å anvende straff. Høyesterett tok påtalemyndighetens anke til følge og fastsatte boten mot selskapet til kr 25 000.

Dommen er viktig fordi Høyesterett bl a uttalte at det forelå et alvorlig brudd på den sentrale og viktige bestemmelsen i arbeidsmiljøloven som pålegger arbeidsgiveren å sørge for at brann- og

eksplosjonsfare forebygges. Høyesterett la avgjørende vekt på generalpreventive hensyn når det ble fastsatt en straffereaksjon.

Rt 1985 side 185 gjelder en sak av stor betydning for å forstå straffebestemmelsene i arbeidsmiljøloven. Saken gjaldt en arbeidsulykke på en trallebane ved et kraftverk som følge av feilmanøvrering. En person ble drept. Stasjonslederen ved kraftverket ble ansett som den ansvarlige som i arbeidsgiverens sted ledet virksomheten. Høyesterett uttalte at avgjørelsen av dette spørsmål måtte bero på en samlet bedømmelse av hvilke faktiske og rettslige myndighet domfelte hadde til selvstendig å treffe avgjørelser om virksomheten ved den aktuelle arbeidsplassen. Høyesteretts flertall (dissens 4 - 1) fant at stasjonslederen med henhold til en bestemt sikkerhetsanordning ikke hadde oppfylt de meget strenge aktsomhetskrav som gjelder etter AML § 85 tredje ledd. Flertallet kunne ikke se at domfelte hadde opptrådt «fullt forsvarlig» i enhver henseende.

Herredsretten hadde vurdert forholdet til å være begått under særlig skjerpene omstendigheter, jf AML § 85 andre ledd, men uten å drøfte spørsmålet særskilt. Til tross for at overtredelsen hadde medført alvorlig fare for liv eller helse fant ikke Høyesterett domfeltes forsømmelse så klanderverdig at det samlet sett var grunnlag for å anvende bestemmelsen om særlig skjerpene omstendigheter.

Det kan legges til grunn at stasjonslederens uaktsomhet lå i nedre grense av det straffbare. Boten ble da også - til tross for dødsfølgen - ikke satt høyere enn til kr 2 000.

Rt 1990 side 419 gjaldt et bygningsteknisk konsulentfirma, dets daglige leder og en byggeplassingeniør som ble idømt bøter på henholdsvis kr 100 000, 5 000, og 5 000 for å ha engasjert et musikkorps til asbestfarlige rivningsarbeider. Førstvoterende uttalte:

«Etter mitt syn må det av allmennpreventive grunner innskjerpes at forgåelser av denne karakter må møtes med streng reaksjon.»

Bruken av uttrykket «innskjerpes» gav påtalemyndigheten et godt argument for en strengere reaksjonspraksis; det synes imidlertid ikke som om Høyesteretts signaler umiddelbart ble oppfanget av påtalemyndigheten.

Ved avgjørelsen i *Rt 1995 side 278* ble et byggefirma idømt en bot på kr 50 000 for å ha forsømt å gi arbeidstakere i et nybygg den opplæring, øvelse og instruksjon som er nødvendig. Firmaet hadde også forsømt å sørge for internkontrollsystemer for å fremme arbeidsmiljøet og sikkerhet for vern mot helseskade. Som følge av forsømmelsene ble en arbeidstaker lettere skadet i en fallulykke. Tatt i betraktning av at det dreide seg om et selskap i et konsern med en samlet årlig omsetning på ca 20 millioner kroner doblet Høyesterett boten ilagt av herredsretten. Høyesterett la særlig vekt på den risiko i arbeidssituasjonen som selskapet hadde forsømt å forebygge. Avgjørelsen er enda et eksempel på den vekt Høyesterett legger på den allmennpreventive effekt i

saker der bedrifter har unnlatt å sørge for tilfredsstillende rutiner for å sikre risikofylte arbeidssituasjoner.

Frem til år 2000 var bare fengselsstraff idømt ved en enkelt anledning for overtredelse av arbeidsmiljøloven. Det gjaldt en skytebas som i Rt 1980 side 945 ble idømt en straff av betinget fengsel i 36 dager og en bot på kr 2 000. Hans uaktsomme håndtering av sprengstoff medførte en sprengningsulykke som resulterte i at en borer ble drept. Høyesterett skjerpet straffen vesentlig fra herredsretten som kun hadde ilagt bot på kr 2.000 og bl a uttalt at «fengselsstraff kan ikke komme på tale.» Førstvoterende la vekt på at tiltaltes forsømmelse fikk en tragisk følge og kunne – med den begivenhetsrekke som ble satt i gang – lett ha utløst mer utstrakte ødeleggelser av mennesker og materiell. For en så skjodesløs og farlig adferd kan det ikke være riktig å reagere med bøtestraff alene.

Sammenliknet med straffenivået for uaktsomme overtredelser på andre samfunnsområder i 1980, f eks i vegtrafikken, hadde det ikke vært overraskende om det i denne saken hadde blitt utmålt ubetinget fengselsstraff. Noe senere (Rt 1989 side 505) ble en byggherre dømt til 15 dagers ubetinget fengsel for overtredelse av strl. § 238 (uaktsom grov legemsbeskadigelse). Under oppføring av eget bolighus hadde han unnlatt å sikre et trappehull slik at en gutt falt ned og ble betydelig skadet.

Skytebassaken er en av de mest alvorlige arbeidsmiljøsakene som har vært til behandling i Høyesterett i de drøyt 20 årene AML har vært gjeldende rett. Den representerer imidlertid et unntak. Sammenfatningsvis må straffesakene som har vært til behandling i Høyesterett etter arbeidsmiljøloven kunne beskrives som gjennomgående mindre alvorlige, enten fordi tiltaltes skyld har vært liten eller fordi skadefølgen har vært beskjeden. I perioden fra 1996 til 2001 var det for øvrig ingen straffesaker etter AML til behandling i Høyesterett, til tross for at bøtenivået er justert kraftig oppover i perioden. Dette kan tyde på at bøtenivået fremdeles er for lavt slik at bedrifter velger å vedta et forelegg for å bli ferdig med saken selv om skyld ikke erkjennes.⁹ Det er sterkt ønskelig å få en alvorlig arbeidsmiljøsak – der påtalemyndigheten har utmålt en betydelig bot mot et foretak – opp for Høyesterett, slik at domstolen kan trekke opp retningslinjer for straffeutmålingen på bakgrunn av dagens prioritering av arbeidstakernes krav på trygghet i arbeidssituasjonen.

Det ville også vært interessant å få Høyesteretts vurdering av grove overtredelser av AML som – ved et lykketreff – ikke har medført alvorlig ulykke. I avgjørelsen i Rt 1995 side 817 fikk en bilfører som foretok en meget farlig forbikjøring 15 dagers ubetin-

9 Problemstillingen ble gjenstand for et oppslag i Aftenposten 18.04.2001. En bedriftsleder uttalte at et forelegg på kr 50 000 ble vedtatt for å få saken ut av verden. Han ga uttrykk for at boten ikke ville blitt akseptert hvis den hadde vært høyere. Direktør Helge Fredriksen i NHO uttalte at det i en periode der bøtenivået har steget kraftig er uheldig at straffeutmålingen blir fastlagt av politiet og aldri prøvd av en domstol.

get fengsel til tross for at det ikke inntraff noen trafikkulykke. Et slikt saksforhold kan etter mitt syn sammenlignes med at det i en bedrift over tid foreligger farlige og lovstridige forhold; frem til dags dato har Arbeidstilsynet imidlertid vært svært tilbakeholdne med å anmelde selv alvorlige forhold med mindre den latente risikoen har materialisert seg ved en ulykke.

5. Nærmere om avgjørelsen i Rt 2001 side 110

Tiltalte i saken var disponent og daglig leder i et mekanisk verksted. Han var også bedriftens kransakkyndig med tildelt kompetanse fra Arbeidstilsynet til å kunne kontrollere og sertifisere kraner og andre løfteinnretninger som var fremstilt av bedriften selv. Bedriften benyttet en skinnegående portalkran som var ca 25 meter høy med en vekt på nærmere 300 tonn til tunge løft. Natt til 30.08.1997 veltet kranen ut i sjøen under et løft av en tank på drøyt 55 tonn. Fører- og maskinhuset ble liggende under vann og kranføreren druknet. En sjømann fikk en wireklype i hodet og ble 100 % arbeidsufør.

Til tross for at kranen ikke var fremstilt av verkstedet selv hadde tiltalte oppsertifisert kranen fra maksimal løftekapasitet på 50 tonn til 60 tonn da behovet for løft av slik tyngde meldte seg i 1995. Samtidig gav tiltalte beskjed om at en overlastbryter, som i følge forskriften om løfteinnretninger skal finnes på slik kran, skulle kobles ut. Bryteren ville ha brutt strømmen ved løft på mer enn 50 tonn slik kranen opprinnelig var sertifisert for. Tiltalte fikk også koblet ut en momentbryter, som ifølge løfteinnretningsforskriften skal tre i funksjon og bryte strømmen ved høyeste tillatte moment, dvs utlegg av kranens bom kombinert med vekten på løftet. Ved utkoblingen av bryterne hadde tiltalte gjort det mulig for kranførerne å legge bommen lenger ut enn tillatt, noe som også var blitt gjort ved flere anledninger før ulykken. Sentrale foranstaltninger til sikring mot menneskelig svikt var fjernet, og manglene åpnet derfor for uforsettlige risikofylte feil fra kranførers side. Faren for havari hadde vært tilstede i hele den perioden bryterne hadde vært koblet ut, ca 2 år. Utkoblingen skjedde for å spare penger og bedriftens behov var dermed satt foran de ansattes sikkerhet.

Tiltalte hadde utvist forsett ved utkoblingene. For dette ble han av Høyesterett dømt for overtredelse av AML § 85 andre ledd, slik at overtredelsen ble ansett som begått under særlig skjerpende omstendigheter. Den direkte årsaken til at kranen veltet var at bremsene til bomutlegget sviktet grunnet manglende vedlikehold. Det manglende vedlikeholdet skyldes uforsvarlige rutiner som tiltalte, i kraft av å være daglig leder og særlig kransakkyndig, måtte være ansvarlig for. I motsetning til lagmannsretten kom Høyesterett til at også denne overtredelsen av AML § 85 var begått under særlig skjerpende omstendigheter, slik at bestemmelsens andre ledd fikk anvendelse. Høyesterett la i denne forbindelse spesielt vekt på det store farepotensiale det innebar at bremsene ikke var

tilfredsstillende vedlikeholdt, samt at tiltalte burde ha oppfattet signaler om at det kunne være problemer med vedlikeholds-rutinene.

Førstvoterende fastslo at tidligere straffesaker som hadde vært til behandling i Høyesterett gjaldt mindre alvorlige forhold, og at det ikke forelå tidligere avgjørelser av særlig interesse for straffe-utmålingen i denne saken. Retten kom til at det måtte reageres med ubetinget fengselsstraff overfor tiltalte ved så alvorlige overtredelser av arbeidsmiljøloven som det her var tale om. Straffen ble fastsatt til fengsel i 60 dager, og retten tok da i betraktning at saken var blitt noe gammel; høyesterettsdommen ble avsagt nesten 3 år etter ulykken uten at det kunne bebreides tiltalte.

Jeg anser dommen som svært viktig. Avgjørelsen slår fast at en bedriftsleder som setter hensynet til bedriftens økonomi foran arbeidstakernes sikkerhet må regne med å sone fengselsstraff hvis det går galt. I lagmannsretten var tiltalte dømt til betinget fengsel i 45 dager og 50 000 kroner i bot, og begrunnelsen for å gjøre fengselsstraffen betinget var mildt sagt underlig. Lagmannsrettens straffeutmålingspremisses er meget knappe og lyder som følger:

«[...] lagmannsretten finner at ubetinget fengselsstraff er en unødig streng reaksjon. A har riktignok på enkelte områder latt hensynet til bedriftens økonomi komme foran hensyn til de ansattes sikkerhet, men det foreligger på den annen side klare indikasjoner på at A i det vesentlige er en ansvarlig bedriftsleder. Det synes ikke å være tradisjon i rettspraksis for idømmelse av ubetinget fengselsstraff på det aktuelle området. Det kan reises kritikk mot den tradisjonen, slik lagmannsretten er kjent med at Riksadvokaten har gjort, men av hensyn til den enkelte tiltalte bør en eventuell skjerpelse av rettspraksis skje trinnvis.»

Den form for «klassejustis» som skinner igjennom i premissene er etter min mening kritikkverdig. Fraværet av tidligere avgjørelser på ubetinget fengselsstraff skyldes for øvrig – som påpekt av Høyesterett – at det ikke har vært så alvorlige saker for domstolene tidligere. Denne saken egnet seg dermed svært godt for å markere hvor straffenivået bør ligge ved de grove overtredelsene av arbeidsmiljøloven. Det er også verdt å merke seg at det ble utmålt ubetinget fengselsstraff til tross for at domfelte var uten skyld i et tidsforløp på nærmere 3 1/2 år. Ved en mer «strømlineformet» saksbehandling i politiet burde høyesterettsbehandlingen ha funnet sted ett år tidligere, og Høyesteretts premisser gir grunn til å anta at straffen i så fall ville blitt strengere.

Det mekaniske verkstedet ble som foretak i herredsretten idømt en bot på 300.000 kroner, dommen ble ikke anket. Saken er dermed et godt eksempel på at foretaksansvaret utfyller og supplerer det personlige straffeansvar, men det er ikke noen erstatning for dette. Særlig i alvorlige saker der det kan finnes en personlig ansvarlig – fortrinnsvis på høyere nivå i virksomheten – vil det ofte være grunn til umiddelbart å målrette etterforskningen også mot personlig straff.¹⁰

Den viktigste setning fra Høyesteretts straffeutmålingspremisser i Rt 2001 side 110 er etter mitt syn følgende;

«Som aktor har fremhevet, viser lovgivning og rettsavgjørelser fra de senere år en skjerpet holdning overfor andre typer miljøovertredelser. Etter min mening må det reageres med ubetinget fengselsstraff overfor A ved så alvorlige overtredelser av arbeidsmiljøloven som det er tale om her.»

Ved vektleggingen av et strengere straffenivå for forurensnings-, fauna- og kulturminnekriminalitet som et ledd i begrunnelsen for straffeskjerpelse også ved brudd på arbeidslivets sikkerhetsbestemmelser, har Høyesterett gitt et klart rettskildemessig grunnlag for å trekke linjer fra sammenlignbare rettsområder når man skal begrunne en straffepåstand på et område der det er få retningsgivende avgjørelser. Ved Lyngdal herredsretts dom av 03.05.2001 ble en 57 år gammel mann dømt til 21 dagers ubetinget fengsel for brudd på kulturminneloven. Dommen – som ikke er rettskraftig – er den første der det er idømt ubetinget fengselsstraff for ødeleggelse av et kulturminne (en gravhaug) fra eldre jernalder. I dommen blir avgjørelsen i Rt 2001 side 110 trukket frem som et argument for strengere straff i kulturminnesaker.

Straffebestemmelsene i de fleste miljølover er for øvrig – i likhet med AML § 85 – bygget opp slik at strafferammen i utgangspunktet er bøter eller fengsel i inntil tre måneder, ved særlig skjerpende omstendigheter kan idømmes inntil to års fengsel. Når lovens strafferamme er så vidt høy ligger det etter min oppfatning i systemets natur at ubetinget fengselsstraff som hovedregel bør anvendes der den strengere strafferamme kommer til anvendelse. I Arisan-saken, Rt 1992 side 1578, ble en utenlandsk skipsfører under dissens (3-2) idømt ubetinget fengsel i 30 dager for brudd på bl a forurensningslovens § 78 andre ledd, en bestemmelse som også hever strafferammen ved visse nærmere beskrevne følger. Høyesterettsdommer Skåre begrunnet flertallets syn på straffeutmålingen slik:

Domfelte er funnet skyldig i overtredelse av forurensningslovens § 78 første ledd b, jf andre ledd. Mens strafferammen etter første ledd er bøter eller fengsel i inntil tre måneder, eller begge deler, er den etter andre ledd fengsel i inntil to år dersom overtredelsen har voldt fare for stor skade eller ulempe – og det er dette alternativet som er anvendt her. Den gradering av straffenivå som ligger i den nevnte bestemmelsen, sammenholdt med det jeg har sagt om handlingens grovhet, tilsier at det anvendes ubetinget fengselsstraff i et tilfelle som det foreliggende.

Dette resonnementet har i høy grad gyldighet også ved domfellelser etter AML § 85 andre ledd. Selv om denne problemstillingen ikke ble direkte berørt i Rt 2001 side 110, har jeg tro på at påtalemyndigheten vil nå frem med slik argumentasjon i kommende saker om arbeidsmiljøkriminalitet.

Det synes forøvrig å være en generell utvikling i straffutmålingspraksis at lovens strafferammer blir benyttet over en bredere skala enn tidligere. Dette er en svært gunstig utvikling på miljøområdet; allmennprevensjonen styrkes og forhåpentligvis blir resultatet et redusert antall overtredelser av lovgivningen til beskyttelse av såvel det ytre miljø som av arbeidsmiljøet.

<http://www.okokrim.no/>

Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet – ØKOKRIM – ble opprettet 1. januar 1989. Hensikten var å forbedre politiets og påtalemyndighetens evne til å bekjempe økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet gjennom en sentral, landsdekkende organisasjon med høy kompetanse og vekt på tverrfaglig samarbeid og målrettet etterforskning.

ØKOKRIM har følgende oppgaver:

- Forebygge økonomisk kriminalitet, miljøkriminalitet og IT-kriminalitet
- Etterforske, påtale og aktorere store og/eller prinsipielle saker som gjelder økonomisk kriminalitet, miljøkriminalitet og IT-kriminalitet
- Yte bistand til politidistriktene i saker som gjelder økonomisk kriminalitet, miljøkriminalitet og IT-kriminalitet
- Bekjempe hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger og oppspore, beslaglegge og inndra slikt utbytte
- Yte bistand ved rettsanmodninger og anmodninger fra utenlandske politimyndigheter
- Drive kriminaletterretning
- Utarbeide trusselvurdering
- Utvikle egen spisskompetanse og heve politiets og påtalemyndighetens kompetanse
- Delta i internasjonalt arbeid
- Være rådgivende organ for Justisdepartementet og andre sentrale myndigheter